

Ігор ТОДОРОВ,
доктор історичних наук,
професор кафедри країнознавства ДВНЗ «УжНУ»

Наталія ТОДОРОВА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри полікультурної освіти
та перекладу ДВНЗ «УжНУ»

УКРАЇНСЬКІ МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В 2014-2015 рр.

У статті визначено міжрегіональні відмінності як внутрішні фактори сучасної війни в Україні. З'ясовано вплив міжрегіональних відмінностей на складність геополітичного становища України. Досліджено загострення міжрегіональних протиріч через деструктивні дії окремих політичних еліт та зовнішні впливи. Показано формування нової соціокультурної реальності в Україні в умовах російської агресії.

Ключові слова: геополітичне становище України, міжрегіональна мобільність, непопулярність ідей сепаратизму, окупація частини України, політика українізації, політична нація, Революція Гідності, регіональна ідентичність, регіональні відмінності.

В статье определены межрегиональные отличия как внутренние факторы современной войны в Украине. Выяснено влияние межрегиональных отличий на сложность геополитического положения Украины. Исследовано обострение межрегиональных отличий вследствие деструктивных действий некоторых политических сил и внешних влияний. Показано формирование новой социокультурной реальности в Украине в условиях российской агрессии.

Ключевые слова: геополитическое положение Украины, межрегиональная мобильность, непопулярность идей сепаратизма, оккупация части Украины, политика украиниза-

ции, политическая нация, Революция Достоинства, региональная идентичность, региональные отличия.

The article deals with the interregional differences as an internal factors of modern war in Ukraine, its influence for the geopolitical position of Ukraine. Based on the results produced, new social culture reality in Ukraine was formed in conditions of the Russian aggression.

Keywords: *geopolitical position of Ukraine, interregional mobility, unpopularity of the separatism, occupation of the part of Ukraine, policy of ukrainization, political nation, revolution of dignity, regional identical, regional differences.*

Сьогодні українське суспільство, політичні та державні інститути влади переживають складний період свого розвитку. Вперше після проголошення незалежності на порядок денний так гостро поставлені питання збереження національно-державного суверенітету, відновлення цілісності України. Причому загрози і виклики, що виникають у цьому контексті, є не лише продуктами зовнішнього походження. На жаль, російська агресія певною мірою стала можливою саме через внутрішні чинники, які мотивували зовнішнє втручання у внутрішні справи нашої країни. Серед таких, в числі іншого, необхідно вказати на міжрегіональні протиріччя, оформлені у відповідні ідеологічні, партійно-політичні та громадські структури.

Питання студіювання міжрегіональних протиріч в Україні в зв'язку з сучасною російською агресією мають неабияке наукове і практичне значення. Наукові розвідки в цій царині поки що є доволі нечисленими. Зокрема, можна віділити праці О. Задорожного, І. Кононова, О. Кравченка, О. Палія, К. Скоркіна, О. Стяжкіної, Ю. Темірова [1].

Метою статті є визначення міжрегіональних відмінностей у контексті сучасної російської агресії проти України. Мета дослідження визначила такі завдання:

з'ясувати складність геополітичного становища України через міжрегіональні відмінності; дослідити загострення міжрегіональних протиріч через деструктивні дії окремих політизованих еліт та зовнішні впливи; показати формування нової соціокультурної реальності в Україні в умовах російської агресії.

Реалізація визначених завдань спиралася на використання документів органів державної влади, матеріалів засобів масової інформації, соціологічних досліджень тощо.

Упродовж останніх 10 років «регіональна карта» постійно розігрується політичними ворогами як всередині самої держави, так і назовні. Для них демократична, незалежна, європейськи орієнтована Україна стала головним об'єктом зусиль стосовно дискредитації її внутрішньополітичного і зовнішньополітичного курсів. Викликом незалежності України, її територіальній цілісності виступають не стільки самі по собі чинники міжрегіональних протиріч, скільки деструктивні дії окремих політизованих регіональних еліт, які задля мобілізації підконтрольного їм електорату штучно загострюють питання мовної, регіональної політики, міжконфесійних відносин, впливу зовнішнього чинника на ситуацію в Україні та її окремих регіонах.

Ще починаючи з президентських виборів 1994 р., вживається метафора «двох Україн». Використовуючи фактори українсько-російської двомовності та поліконфесійності, відповідні сили намагалися переконати широку громадськість у «неприродності» України як держави, принаймні, у її теперішніх кордонах; всіляко роздмухувалися міфи про немовби агресивну антиросійську сутність української влади, здійснювалися постійні атаки на гуманітарну сферу нашої країни як таку, котра нібито будується на фальсифікації історії. Україна зображувалася як держава, що поділена на «україномовний і націоналістичний захід» і «російськомовний та се-

паратистський схід». Цей поділ пояснювався наслідками взаємодії «українського заходу» з Польщею та Австро-Угорщиною, а також асоціацією «українського сходу» з Росією і Радянським Союзом.

Проте, безумовно, дослідження політичних культур України свідчать про сегментацію політико-культурного простору країни. Окремі його складові відрізняються особливостями свідомості регіональних спільнот, в основі якої — регіональна ідентифікація, інтереси, цінності, спільний історичний та політичний досвід, етноконфесійні особливості. Складність геополітичного становища в Україні зумовлена значною мірою тим, що регіоналізм в Україні має і геополітичний, і етнокультурний підтексти. Доведеним фактом є наявність культурних та соціально-політичних протиріч та відмінностей між регіонами України.

Виявлення регіональних відмінностей — це значною мірою суб'єктивний процес. Він, як правило, зумовлений метою, завданнями та методологічним інструментарієм експерта-дослідника. Проте потребує й плюралізму думок і концепцій. В Україні виокремлюють такі етнорегіональні територіальні ареали: Карпатський (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області); Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); Північно-Центральний (Житомирська, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська області та місто Київ); Волинський (Рівненська та Волинська області), Східний (Донецька, Луганська, Харківська); Північно-Східний (Сумська, Чернігівська); Південний (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим та місто Севастополь). Втім, ці регіони можуть бути розділені на підрегіони. Зокрема, Карпатський регіон варто в цій схемі розділити на три підрегіони: Закарпатський (Закарпатська область); Прикарпатський (Львівська та Івано-Франківська) й Північно-Буковинський (Чернівецька).

Наведений розподіл певною мірою враховує регіональні відмінності етнонаціонального складу населення нашої держави. Водночас у межах етнополітичного аналізу виникає потреба базуватися не тільки безпосередньо на етнорегіональних реаліях, зокрема, частці етнічних українців і етнічних меншин, етнічній мозаїчності тих чи інших областей. Поряд із цим необхідно враховувати й ті етнонаціональні особливості, які є відображенням політико-регіональних процесів і мають геополітичне значення. Це, насамперед, мовна структура населення, ступінь асиміляції етнонаціональних груп, особливості їхньої політичної активності, ступінь інтегрованості в українське культурно-політичне середовище.

Такий стан речей був досить вигідним регіональним олігархічно-клановим (політико-економічним) групам, оскільки принцип «поділяй і володарюй» як ніякий інший відповідає їх прагматичним інтересам у сфері власності, а також зовнішнім деструктивним силам, оскільки внутрішня боротьба еліт, розколоте за регіональним принципом суспільство робить країну слабкою та узалежнює її не лише від внутрішніх проблем, а й від зовнішнього тиску. Ще в Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. серед загроз національній безпеці України справедливо були зазначені прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів країни [2]. Мешканці України, і зокрема Донбасу та Криму, особливою мобільністю не відрізнялися. Така ситуація підсилювала ксенофобські настрої. Адже тривалий час українці в різних регіонах існували в різних політичних режимах і, фактично, росли в різних культурах. Практика засвідчує, що ліками від помилкових переконань можна вважати подорожі та спілкування. В цьому ж контексті варто додати, що соцмережі сприяють розвитку почуття спільності українців з різних областей. Війна — найсерйозніше випробування для будь-якого народу, і саме вона

довела, що насправді українці готові йти назустріч один одному, незважаючи на відмінності.

Кожна нація, кожна людина створює свої стереотипи. Стереотипи, як форми категоризації, що описують поведінкову норму для членів певної групи, можуть допомагати, а можуть завдавати шкоди, залежно від того, як ми їх використовуємо.

Стереотипи корисні, коли вони точні, описують, а не оцінюють, і коли людина усвідомлює, що користується стереотипом як першим найкращим припущенням про групу, готова його змінити на підставі спостережень і досвіду, що отримані від взаємодій з реальними людьми й ситуаціями. Ефективне використання стереотипів дозволяє людям розуміти й діяти адекватно в нових незнайомих ситуаціях [3].

Стереотипи мають негативну дію, коли ми розміщуємо людей не у ті категорії, коли ми неточно описуємо норму групи, коли ми неправильно оцінюємо групу чи категорію, коли ми плутаємо стереотип з описом окремої людини і коли ми не в змозі змінити стереотип на підставі наших фактичних спостережень і досвіду. Проте, вони навряд чи стануть причиною для війни, тільки якщо на таких хибних категоріях спеціально буде побудована політика впливу на масову свідомість, яка перебільшує значення відмінностей та сіє ненависть.

Оскільки держава у нас велика, то відмінності відчутні між мешканцями різних регіонів. Відрізняються вони подібно мешканцям північної і південної Італії, Саксонії та Баварії. Україна в цьому контексті не відрізняється від інших великих європейських країн. Історично на європейському континенті регіональна (місцева, локальна) ідентичність формувалася та існувала набагато раніше за «національну», якщо останню розуміти у сенсі належності до спільноти, об'єднаної громадянством певної національної держави. Ця послідовність простежується на рівні таких найпотужніших держав – засновників Єв-

ропейського Союзу, як Німеччина та Франція, також Іспанія та Італія. Фактично, майже кожна сучасна європейська країна протягом тривалого періоду формувала спільну національну ідентичність шляхом «накладання» її на вже існуючі попередньо ідентичності нижчого рівня (об'єднуючи таким чином баварців із саксонцями, каталонців з андалузцями й т. ін.). Зазвичай політику регіоналізації Європи, що її впроваджує протягом багатьох років Європейський Союз, пояснюють бажанням досягти більш демократичного соціального устрою за рахунок: загальної децентралізації; практичної реалізації принципу субсидіарності (ухвалення рішень на максимально низькому, наближеному до громади рівні); надання більших можливостей самоврядування з метою збереження самобутності населення тих регіонів, жителі яких мають етнокультурні відмінності від мейнстріму в межах національних держав [4].

Так звана «різниця» між українцями має стати нашою конкурентною перевагою, нашою можливістю реалізуватися як повноцінна багатогранна нація. Нові соціологічні дослідження довели, що не існує не тільки «двох Україн», а навіть такого поняття, як (однорідний) Південно-Східний регіон, у межах якого Путін та його емісари в Україні збиралися утворити свою «Новоросію». Політична свідомість і поведінка більшості громадян Харківщини, Дніпропетровщини, південних областей (Запорізької, Миколаївської, Херсонської, Одеської) значно відрізняється від свідомості й поведінки жителів Донбасу [5].

Тож лінія поділу на тих, хто з Україною, і тих, хто нехай пасивно, але підтримує чи то об'єднання з Росією, чи то утворення відокремленої від України самостійної політичної одиниці, проходить не по Дніпру, а тим паче не по Збручу, як сподівалися російські імперські ідеологи й політики, а всередині найбільш східного регіону країни – Донбасу. У соціологічному замірі, зроблено-

му луганськими дослідниками у 2010 році, у свідомості мешканців Донбасу на перший план вийшла загальнонаціональна ідентичність. Ідентифікаційні профілі населення Донбасу рухалися у напрямі схожості до ідентифікаційних профілів населення Галичини. Але з кінця 2013 року регіональна, локальна ідентичність стала знову виходити на перший план. Значною мірою це відбулося через провокативну діяльність російських та проросійських медій [6].

Ідеї сепаратизму не були популярні в Україні в цілому. За даними загальнонаціонального опитування населення України, проведеного НГО «Громадська варта» за участі Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» в березні 2014 р., ідею відокремлення своєї області (регіону) від України та приєднання до іншої держави у середньому в Україні підтримало 8% опитаних з коливанням від 18% на Донбасі до 0,5% – у Західному регіоні. Незважаючи на помітні ціннісні відмінності, є багато чого, що об'єднує мешканців географічно полярних регіонів країни. Об'єднує їх, зокрема, сприйняття України як своєї Батьківщини (на Заході таких було 97% серед опитаних у березні 2014 року, на Донбасі – 89%). Водночас, усі регіони України є більш авторитарними та патерналістськими, ніж регіони країн Центральної та Східної Європи [7].

Звичайно, не можна заперечувати існування певних відмінностей і протиріч у поглядах респондентів з різних регіонів країни; втім, спираючись на оприлюднені дані відомих соціологічних центрів країни, можна говорити про те, що респондентам з усіх регіонів притаманне приблизно однакове бачення загроз і проблем, які їх турбують. Цей перелік проблем і загроз (а навіть і «страхів») є в принципі однаковим, лише відрізняється силою модальності і кількісним наповненням.

Якщо ще до подій на Євромайдані можна було говорити про українців, як про спільноти різного типу, то

кінець 2013 – початок 2014 рр. подав уже численні приклади соціальної мобілізації цих спільнот і їхнього переходу у нову якість – самоврядних громад. Власне з таких самоуправних і добре солідаризованих громад в сучасній Україні постає громадянське суспільство.

Проте за 24 роки української незалежності вище керівництво держави так і не виробило дійової програми подолання політичного роз'єднання України: окрім напруги по вісі східний регіон – західний регіон, в Україні спостерігалось зміщення рівноваги в системі «центр–регіони» на користь центру. Він виступає монополістом всіх політичних, економічних, інтелектуальних ресурсів держави, в той час, як регіони залишалися залежними від нього.

Одним із способів нейтралізації регіонального протистояння мала б бути політика українізації. Вона передбачає інтеграцію українського суспільства на основі мови, культурної традиції, історичної і політичної самосвідомості українського етносу, що фактично має на увазі асиміляцію етнічних росіян, що мешкають в Україні. У м'якій формі ця політика реалізовувалась за президентства Л. Кравчука, в обмежених масштабах вона була продовжена при Л. Кучмі, деякі елементи цієї політики були заявлені і під час президентства В. Ющенка. За Януковича активно проводилася де-українізація. Революція Гідності сприяла українізації знизу, яку підтримала державна влада, проте достатньо суперечливо.

Інтеграція українського суспільства та нейтралізація регіональних протиріч можливі шляхом: посилення економічних зв'язків між регіонами, зменшення розриву у рівні соціально-економічного розвитку та рівні життя між окремими регіонами країни, розвиток української економіки як єдиного господарчого комплексу, децентралізації владних повноважень від центру до регіонів України. Децентралізація державного управління уявляється найбільш оптимальним шляхом розв'язання іс-

нуючих проблем у відносинах між центром і регіонами. Вироблення інтеграційної гуманітарної політики, спрямованої на формування єдиної політичної нації, зокрема формування сучасної української ідентичності (нової, сучасної системи ідентифікуючих символів українства). Формування в Україні єдиного інформаційного простору, протидія російському інформаційному імперіалізму. Зміцнення державного статусу української мови поряд з відповідними умовами для регіональних мов і мов меншин на рівні територіальних громад.

Одним із найважливіших наслідків Революції Гідності є посилення консолідації українців та формування загальноукраїнської ідентичності, що має важливе безпекове значення. У Стратегії національної безпеки України зазначається, що нагальними завданнями політики національної безпеки є збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності. Також акцентується увага на реалізації комплексу заходів державної політики, спрямованих на консолідацію українського суспільства та пошук загальнодержавного консенсусу щодо ключових питань розвитку держави [8].

Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. серед пріоритетів цієї політики визначалися стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження; поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування [9].

Якщо слідувати за логікою стрімкого розгортання подій і формування нової соціокультурної реальності, можна говорити про те, що динаміка цих процесів

дає добру надію на відновлення і збереження цілісності України у майбутньому (навіть у випадку продовження російського тиску). Але наразі цей процес в Україні стримується низкою чинників: конфліктом ідентичностей, досить сильними позиціями регіональних субідентичностей, що мають різні ціннісні домінанти; низьким рівнем міжрегіональної взаємодії в соціокультурній сфері; недостатнім рівнем розвитку вітчизняної культури, формування історичної пам'яті, здійснення патріотичного виховання; негативним впливом російських медіа, впливом глобалізаційних процесів (уніфікація, масовізація культури, культ споживання), наявністю елементів пострадянської ідентичності; певними особливостями ментальності українців (індивідуалізм, фаталізм, конформізм); посиленням процесів відчуження і, головне, російською агресією, що триває.

На рівні держави потрібно розробити і впровадити такі заходи щодо формування загальнонаціональної ідентичності: забезпечувати всебічну підтримку процесу мовно-культурного відродження українців як титульного етносу та інших етнічних спільнот України; здійснювати захист інформаційного простору України; сприяти вільному функціонуванню та розвитку української мови та мов національних меншин; забезпечувати популяризацію вітчизняної історії, культури, мови через медіа; здійснювати розвиток історичної пам'яті українського народу шляхом створення національних «місць пам'яті», здійснити процес декомунізації та деколонізації української пам'яті; підтримувати інтенсивний розвиток вітчизняних культурних індустрій шляхом формування режиму державного протекціонізму для національного виробника культурних товарів і послуг; стимулювати розвиток вітчизняної системи освіти, особливо викладання історичних дисциплін, спираючись на кращі зразки історичного минулого; створити ефективні механізми збереження національної історико-культурної спадщи-

ни, зокрема посилити відповідальність за руйнування чи розкрадання пам'яток культури; сприяти гармонізації державно-церковних та міжцерковних відносин, усунути політизацію церкви; утверджувати моральність та духовність громадян; створити довготривалі програми міжкультурного та міжрегіонального діалогу; створити механізми сприяння задоволенню мовних, культурних, освітніх потреб українців за кордоном; вдосконалити шляхи ефективного забезпечення соціальної адаптації біженців в українському суспільстві; посилити контроль над міграційними процесами.

Агресивні дії Росії, що здійснюються з метою знищення Української держави, включають окупацію та анексію Автономної Республіки Крим, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічну підтримку, зокрема військову, маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей; інформаційно-психологічну війну, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими медіа альтернативної дійсності, викривленої інформаційної картини світу. Відносний успіх РФ обумовлений передусім ефективним веденням інформаційної війни проти України, відсутністю цілісної комунікативної політики держави, недостатнім рівнем медіакультури суспільства.

Таким чином, зберігання міжрегіональних суперечностей певною мірою обумовлене недостатньою ефективністю вітчизняної державної влади, високим рівнем і системним характером корупції, неадекватністю реагування державних органів на конфліктні загострення у сфері політичних, економічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних відносин, радикалізацією суспільних настроїв і поширенням проявів екстремізму, зокрема, інспірованих російським втручанням. Варто

усвідомлювати, що російська загроза має довгостроковий характер і це обумовлює необхідність адекватних відповідей.

Список використаних джерел

1. Задорожній О. АТО проти терористів проти мирного населення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eramedia.com.ua/article/201225/>; Кононов І.Ф. Етнос. Цінності. Комунікація. (Донбас в етнокультурних координатах України). – Луганськ: Альма матер, 2000. – 494 с.; Кравченко О.В. «Схід» як чинник української національно-культурної ідентифікації // *Культура України*. Випуск 46. 2014. – С. 15–24; Палій О. Весь світ у шоку від брехні Путіна, а Янукович закінчить, як Іуда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/politika/291842.html>; Скоркін К. Міт Новоросії: край реакційних утопій // *Часопис «Критика»*: Рік XVIII, число 9-10 (203-204); Стяжкіна Е. Кто считает, что конфликт на Донбассе затянется на десятки лет, тот не способен думать о будущем. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2015/04/25/192952/>; Стяжкіна О. «Сепаратизм» як універсальне заспокійливе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/137352>; Теміров Ю. Зрозуміти Донбас – зберегти Україну або пастки позаісторичного мислення // *Безпековий огляд ЦДАКР «Виклики і Ризики»*. 2014. – № 10.
2. Закон України про основи національної безпеки. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
3. Adler N. J. (1991) *International Dimensions of Organizational Behavior*. 2nd ed. PWS-KENT Publishing Company

4. Проблеми європейських ідентичностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nastupna.com/articles/euro-identity>
5. Міжрегіональні поділи в Україні і деякі принципи публічного врядування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=1231>.
6. Матеріали круглого столу, який відбувся у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна 18 квітня 2014 року. «Регіони України: що нас роз'єднує та що об'єднує? – погляди соціологів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soc.univ.kiev.ua/uk/news/materiali-kruglogostolu-regioni-ukrayini-shcho-nas-roziednuie-ta-shcho-obiednuie-poglyadi> .
7. Сепаратистські настрої підтримують близько 20% жителів Донбасу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/11/7022123/>.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 26 травня 2015 року №287. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>.
9. Закон України Про засади державної регіональної політики. Офіційний портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.